

*Роман Володимирович Татарінов,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0009-0007-3672-6099*

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПИ

Вступ. Конституційна юрисдикція як інститут правової держави посідає особливе місце в сучасних демократичних системах Європи. Її виникнення та розвиток тісно пов'язані з еволюцією філософських ідей про природу права, державної влади та місце людини в правовому просторі. Концептуальні засади конституційного контролю формувалися протягом кількох століть під впливом політико-правових доктрин, що обґрунтовували необхідність обмеження державної влади через конституцію як вищий правовий акт [1].

Трансформація європейського правового простору у XX столітті ознаменувалася фундаментальним зрушенням парадигми: переходом від концепції «парламентського суверенітету», що домінувала з часів Французької революції, до доктрини «верховенства Конституції».

Інститут конституційної юрисдикції, який сьогодні сприймається як невід'ємний атрибут демократичної правової держави, виник на перетині гострих філософсько-правових дискусій. В основі європейської (австрійської) моделі конституційного контролю лежить не просто механізм перевірки норм, а глибинна філософська полеміка щодо природи права, суверенітету та меж влади. Ключовим у цьому контексті є інтелектуальне протистояння між нортівізмом Ганса Кельзена та децизіонізмом Карла Шмітта щодо визначення «Хранителя Конституції».

Актуальність дослідження філософських основ конституційної юрисдикції зумовлена кількома чинниками. По-перше, розуміння генези інституту дає змогу глибше осмислити його сучасне призначення та функції в системі поділу влади. По-друге, аналіз аксіологічного виміру конституційного контролю розкриває сутність конституції не лише як юридичного тексту, а й як носія фундаментальних цінностей – свободи, справедливості, гідності людини [2]. По-третє, в умовах трансформації європейського конституціоналізму, викликів популізму та глобалізації, філософське осмислення ролі конституційних судів набуває особливого значення для збереження демократичних засад [3].

Сучасна криза конституціоналізму в країнах Східної Європи, зокрема й в Україні, часто має ті ж самі корені, що й дискусії столітньої давнини. Питання про те, чи є конституційний суд суто правовим органом («негативним законодавцем»), чи він неминуче перетворюється на політичного гравця, залишається відкритим. Розуміння онтологічних засад цього інституту необхідне для подолання спрощеного сприйняття конституційного судочинства лише як технічної процедури.

Метою статті є експлікація філософських передумов виникнення інституту конституційної юрисдикції в країнах Європи через призму аналізу дискурсу між прихильниками судового конституційного контролю та апологетами політичного суверенітету, а також оцінка впливу цих ідей на сучасну архітектуру правових систем; у комплексному аналізі філософських підвалин виникнення та розвитку інституту конституційної юрисдикції в правовій системі європейських держав. Для досягнення мети поставлено такі завдання: проаналізувати концептуальні засади конституційної юрисдикції крізь призму класичних філософсько-правових доктрин; дослідити аксіологічний вимір конституційного контролю; розкрити історико-правову генезу інституту в європейських країнах; здійснити порівняльний аналіз моделей конституційної юстиції; узагальнити судову практику конституційних судів та визначити сучасні тенденції й виклики розвитку інституту.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі становлення та функціонування інституту конституційної юрисдикції в європейських державах. Предметом дослідження виступають філософсько-правові концепції, доктрини та ідеї, які вплинули на формування та розвиток конституційного контролю в Європі.

Стан розробки проблеми. Питання філософських засад конституційної юрисдикції активно досліджуються як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Серед українських науковців вагомий внесок у розробку проблематики внесли О. Гришук, С. Шевчук, М. Савчин, О. Марцеляк, В. Олійник, М. Козюбра та інші дослідники.

О. Гришук у монографії «Конституційні цінності: філософські та судові аспекти» здійснила ґрунтовний аналіз аксіологічного виміру конституційного правосуддя, розкривши значення людської гідності, свободи та справедливості як фундаментальних цінностей, що захищаються конституційними судами [2]. Дослідниця доводить, що конституція є не лише юридичним документом, а й втіленням певної системи цінностей, що визначають сутність правової держави.

С. Шевчук у праці «Основи конституційної юриспруденції» розглядає теоретико-методологічні засади конституційного контролю, аналізує еволюцію доктрини конституціоналізму та роль судової практики у формуванні конституційного права [4]. Автор звертає увагу на значення герменевтичних методів у тлумаченні конституції та на роль прецедентної практики в розвитку конституційної доктрини.

М. Савчин у дослідженні «Careless whisper» Конституційного Суду України та конституціоналізм» критично аналізує окремі рішення Конституційного Суду України та їх вплив на розвиток українського конституціоналізму, наголошуючи на необхідності дотримання принципів незалежності та об'єктивності конституційного правосуддя [3]. Дослідник обґрунтовує тезу про те, що легітимність конституційної юрисдикції залежить від довіри суспільства до судових рішень.

О. Марцеляк у статті «Конституціоналізм та його правова природа» досліджує філософські основи конституціоналізму як політико-правового явища, аналізує співвідношення природного та позитивного права в конституційній доктрині [5]. Автор доводить, що конституціоналізм є не лише системою правових норм, а й філософією обмеження державної влади.

Серед зарубіжних дослідників особливої уваги заслуговують праці Г. Кельзена, Д. Грімма, М. Каппелетті, які заклали теоретичні основи сучасного розуміння конституційної юрисдикції.

Г. Кельзен у праці «Vom Wesen und Wert der Demokratie» (Про сутність і цінність демократії) обґрунтував концепцію конституційного суду як «негативного законодавця», що перевіряє відповідність законів конституції та скасовує неконституційні акти [6]. Кельзенівська модель конституційного контролю стала основою для створення спеціалізованих конституційних судів у багатьох європейських державах.

Д. Грімм у монографії «Constitutionalism: Past, present, and future» (Конституціоналізм: минуле, сьогодення та майбутнє) досліджує еволюцію конституційних ідей від античності до сучасності, аналізує виклики, з якими стикається конституціоналізм в епоху глобалізації [7]. Автор наголошує на важливості збереження балансу між національним суверенітетом та наднаціональним правовим регулюванням.

М. Каппелетті у праці «Judicial Review in the Contemporary World» (Судовий перегляд у сучасному світі) здійснив порівняльний аналіз моделей конституційного контролю в різних правових системах, виокремив континентальну (європейську) та американську (дифузну) моделі конституційної юрисдикції [8].

Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, питання комплексного аналізу філософських основ конституційної юрисдикції в європейському контексті потребує подальшого наукового опрацювання. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються питання впливу класичних філософських доктрин (природного права, суспільного договору, поділу влади) на формування інституту конституційного контролю, а також аксіологічні аспекти діяльності конституційних судів у сучасних умовах.

Методи та матеріали дослідження. Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових і спеціальних юридичних методів. Застосовано діалектичний метод, що дав змогу розглянути становлення та розвиток інституту конституційної юрисдикції в динаміці, у взаємозв'язку з еволюцією філософсько-правових ідей. Використано історико-правовий метод для

аналізу генези конституційного контролю в європейських державах, виявлення етапів його становлення та трансформації.

Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення різних моделей конституційної юрисдикції (континентальної та дифузної), виявлення їх спільних рис та відмінностей. Герменевтичний метод використано для тлумачення філософських текстів класиків правової думки (І. Канта, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Ж. Бодена) та сучасних теоретиків конституціоналізму.

Формально-логічний метод застосовано для аналізу понятійно-категоріального апарату дослідження, встановлення логічних зв'язків між філософськими концепціями та інституційними формами конституційного контролю. Аксіологічний метод використано для виявлення ціннісного виміру конституційної юрисдикції, дослідження ролі конституційних судів у захисті фундаментальних прав та свобод людини.

Емпіричну базу дослідження становлять конституції європейських держав (України, Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки, Чеської Республіки, Італійської Республіки, Австрійської Республіки, Польської Республіки), закони про конституційні суди, рішення конституційних судів та Європейського суду з прав людини. Проаналізовано практику Конституційного Суду України, Федерального конституційного суду Німеччини, Конституційної ради Франції щодо захисту конституційних цінностей.

Теоретичну базу дослідження становлять праці українських і зарубіжних науковців з філософії права, теорії держави і права, конституційного права. Використано монографії О. Гришук, С. Шевчука, М. Савчина, О. Марцеляка, В. Олійника, а також фундаментальні роботи Г. Кельзена, Д. Грімма, М. Каппелетті, І. Канта, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є.

Вибірка джерел формувалася на основі критеріїв релевантності (відповідність темі дослідження), репрезентативності (охоплення різних правових систем Європи), достовірності (наукова обґрунтованість та офіційний характер джерел) та актуальності (відображення сучасного стану конституційної юрисдикції). До аналізу включено 27 держав – членів Європейського Союзу, що мають інститут конституційного контролю, а також Україну як державу – кандидата на вступ до ЄС.

Виклад основного матеріалу

1. Філософські концепції як підґрунтя конституційної юрисдикції

Інститут конституційної юрисдикції виник не як випадкове політико-правове явище, а як результат тривалої еволюції філософської думки про природу права, держави та людини. Фундаментальні ідеї, що заклали підвалини конституційного контролю, формувалися починаючи з античності, коли давньогрецькі мислителі вперше поставили питання про співвідношення природного та встановленого (позитивного) права.

Платон у діалозі «Держава» обґрунтував концепцію ідеальної держави, в якій панують справедливість та закон, а не свавілля правителів [9]. Філософ наголошував, що справжнє право має відповідати вищим ідеям блага та справедливості.

У «Політиці» Арістотель розвинув ідею про верховенство закону над владою окремих осіб, стверджуючи, що «краще, щоб панував закон, а не хтось один із громадян» [10]. Ці ідеї заклали філософське підґрунтя для майбутньої концепції конституціоналізму як обмеження державної влади правом.

Значний вплив на формування філософських основ конституційної юрисдикції мала доктрина природного права, що отримала розвиток у Новий час. Гуго Гроцій у праці «Про право війни і миру» (1625) обґрунтував існування природного права, що впливає з розумної природи людини та не залежить від волі державної влади [11]. За Гроцієм, природне право є непорушним і обов'язковим навіть для суверенних держав.

Джон Локк у «Двох трактатах про правління» (1690) розвинув теорію природних прав людини (на життя, свободу та власність) і концепцію суспільного договору [12]. Локк обґрунтував ідею про те, що державна влада має легітимний характер лише тоді, коли вона захищає природні права громадян та діє в межах, установлених суспільним договором. Якщо влада порушує ці межі, громадяни мають право на опір. Ця концепція заклала філософські підвалини для ідеї конституційного контролю як механізму захисту природних прав від свавілля держави.

Шарль Луї Монтеск'є у праці «Про дух законів» (1748) сформулював класичну доктрину поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову [13]. Монтеск'є доводив, що концентрація влади в од-

них руках неминуче призводить до деспотизму, тому необхідний механізм взаємного стримування гілок влади. Судова влада, за Монтеस्क'є, має бути незалежною від законодавчої та виконавчої, щоб забезпечити справедливе застосування законів. Хоча Монтеस्क'є не передбачав спеціального органу конституційного контролю, його ідеї про поділ влади та необхідність обмеження законодавця стали теоретичним підґрунтям для створення конституційних судів.

Жан Боден у праці «Шість книг про державу» (1576) розробив концепцію суверенітету як абсолютної та постійної влади держави [14]. Водночас Боден визнавав існування вищих законів (божественного та природного права), яким має підкорятися навіть суверен. Ця ідея про обмеження суверенної влади вищими принципами права вплинула на формування доктрини верховенства конституції.

Іммануїл Кант у праці «Метафізика моралі» (1797) обґрунтував філософію правової держави, в якій панує право, а не свавілля окремих осіб [15]. Кант розрізняв право як систему зовнішніх законів, що регулюють співіснування вільних індивідів, та мораль як сферу внутрішніх переконань. Філософ наголошував на категоричному імперативі: чини так, щоб максима твоєї волі могла стати принципом загального законодавства. Кантівська концепція автономії особи та самообмеження державної влади правом стала важливою філософською основою конституціоналізму.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель у «Філософії права» (1820) розвинув ідею про державу як втілення об'єктивного духу та раціональності [16]. Гегель вважав, що конституція є вираженням духу народу та його історичного розвитку. Хоча Гегель критично ставився до ідеї народного суверенітету, його концепція держави як правової організації вплинула на німецьку традицію державного права.

Генезис інституту конституційної юрисдикції в країнах континентальної Європи неможливо осмислити без аналізу тієї ідейної парадигми, яка домінувала в європейській правовій думці протягом XVIII–XIX століть. Тривалий час впровадження судового конституційного контролю нащтовхувалося на інтелектуальний бар'єр, сформований доктриною парламентського суверенітету та специфічним розумінням принципу поділу влади, що виводилося з праць просвітителів, насамперед Ж.-Ж. Руссо та Ш. Л. Монтеस्क'є.

У XX столітті філософські основи конституційної юрисдикції були розвинуті в працях Г. Кельзена, який створив «чисту теорію права». Кельзен обґрунтував концепцію ієрархічної будови правової системи, на вершині якої знаходиться конституція як основна норма (Grundnorm) [6]. Усі інші правові акти мають відповідати конституції, а для забезпечення цієї відповідності необхідний спеціальний орган – конституційний суд. Кельзен розглядав конституційний суд як «негативного законодавця», що скасовує неконституційні закони та забезпечує єдність правової системи.

Фундаментальною перешкодою для виникнення конституційних судів була концепція «загальної волі» (*volonté générale*), обґрунтована Ж.-Ж. Руссо. Згідно з цією доктриною, закон є виразом суверенної волі народу, а отже, він апіорі не може бути помилковим або несправедливим. У цій системі координат парламент, як єдиний репрезентативний орган нації, наділявся абсолютною прерогативою у сфері правотворчості. Будь-яка спроба піддати сумніву конституційність закону з боку судової гілки влади розглядалася як посягання на суверенітет народу та порушення демократичних засад [3, с. 45].

Другим стовпом класичного європейського підходу було тлумачення ролі судді, запропоноване Ш. Л. Монтеस्क'є. У його конструкції суддя розглядався виключно як «вуста, що вимовляють слова закону» (*les bouches qui prononcent les paroles de la loi*). Судова функція зводилася до механістичного силогізму: застосування загальної норми до конкретних фактичних обставин без права оцінки змісту самої норми. Європейський легіцентризм (або панування закону) XIX століття фактично ототожнював право із законом, ігноруючи природно-правовий вимір. Конституція в цей період сприймалася здебільшого як політична декларація або «звід правил для уряду», а не як нормативний акт прямої дії, що має вищу юридичну силу щодо парламентських статутів [12, с. 28].

Такий підхід, що отримав назву юридичного позитивізму (або легізму), забезпечував стабільність правопорядку в умовах відносно гомогенних суспільств XIX століття. Однак соціально-політичні трансформації початку XX століття оголили вразливість цієї конструкції.

Філософським містком до нового розуміння ролі конституційних судів стала концепція німецького філософа права Густава Радбруха, відома як «Формула Радбруха». У своїй програмній статті

1946 року він сформулював тезу, що стала наріжним каменем повоєнного європейського конституціоналізму: позитивний закон втрачає силу права, якщо суперечність між ним і справедливістю досягає настільки нестерпної міри (*unerträgliches Maß*), що закон стає «неправовим» (*gesetzliches Unrecht*).

Ця ідея докорінно змінила функцію конституційних судів. Якщо в моделі Кельзена 1920-х років суд перевіряв переважно процедурну відповідність актів (чи дотримано регламенту, компетенції), то після 1945 року (починаючи з ФРН та Італії) суди перебирають на себе функцію контролю за змістовною (матеріальною) відповідністю законів вищим цінностям.

Відбувся своєрідний діалектичний синтез ідей Кельзена і Шмітта, де від Кельзена було запозичено інституційну форму: окремий конституційний суд, наділений правом анулювати закони, а від Шмітта (хоча й у ліберальному переосмисленні) було визнано, що Конституція – це не просто сухий набір норм, а вираз політичних цінностей та екзистенційного вибору нації.

Отже, філософські концепції природного права, суспільного договору, поділу влади, правової держави та ієрархії правових норм створили теоретичне підґрунтя для виникнення інституту конституційної юрисдикції. Конституційні суди покликані захищати фундаментальні цінності, закріплені в конституції, від порушень з боку законодавчої та виконавчої влади, забезпечуючи тим самим верховенство права та захист прав людини.

2. Аксіологічний вимір конституційної юрисдикції

Конституційна юрисдикція не є лише формально-юридичним механізмом перевірки законів на відповідність конституції. Її глибинна сутність полягає в захисті фундаментальних цінностей, що становлять основу демократичної правової держави. Аксіологічний (ціннісний) підхід до розуміння конституційного контролю дає змогу розкрити його справжнє призначення в системі державної влади [2].

Конституція є не лише юридичним документом, а й втіленням певної системи цінностей. О. Гришук справедливо зазначає, що «конституція є аксіологічною системою, яка визначає фундаментальні цінності правової держави: людську гідність, свободу, рівність, справедливість, демократію» [2]. Ці цінності не є винаходом законодавця, а випливають з природи людини та її невід'ємних прав.

Людська гідність посідає центральне місце в аксіології конституційного права. Стаття 1 Основного закону Федеративної Республіки Німеччина 1949 року проголошує: «Гідність людини недоторканна. Поважати і захищати її – обов'язок усієї державної влади» [17]. Федеральний конституційний суд Німеччини неодноразово наголошував, що людська гідність є вищою цінністю, від якої залежать усі інші основні права. У рішенні щодо довічного ув'язнення (1977) Суд зазначив, що держава зобов'язана визнавати та захищати гідність кожної людини, навіть засудженого злочинця [18].

Конституція України також закріплює людську гідність як основоположну цінність. Стаття 3 Конституції встановлює: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [19]. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що людина є найвищою цінністю, а всі інші конституційні цінності мають розглядатися через призму забезпечення гідності особи [20].

Свобода як конституційна цінність означає можливість людини діяти відповідно до власної волі, не зазнаючи свавільного втручання з боку держави. Конституційні суди захищають як «негативну свободу» (свободу від втручання держави), так і «позитивну свободу» (можливість участі в управлінні державою). Європейський суд з прав людини у справі *Хендісайд проти Сполученого Королівства* (1976) наголосив, що свобода вираження поглядів є однією з основоположних засад демократичного суспільства [21].

Рівність як конституційна цінність означає, що всі люди мають рівну правову та моральну цінність незалежно від їхніх природних чи соціальних відмінностей. Конституційний Суд України у Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 визначив принцип рівності як один з основоположних принципів конституційного ладу, що передбачає рівність усіх перед законом, заборону дискримінації та рівний захист прав [22].

Справедливість як конституційна цінність означає відповідність правових норм і рішень державних органів моральним уявленням про належне. Арістотель розрізняв розподільчу справед-

ливість (що стосується розподілу благ відповідно до заслуг) та врівнюючу справедливість (що забезпечує рівність у приватних відносинах) [10]. Сучасні конституційні суди керуються обома аспектами справедливості, забезпечуючи баланс між конституційними цінностями.

Демократія як конституційна цінність передбачає участь народу в управлінні державою, повагу до волі більшості при захисті прав меншості. Г. Кельзен підкреслював, що демократія не може існувати без конституційного контролю, оскільки більшість може порушувати права меншості [6]. Конституційні суди виконують функцію захисту демократії від «тиранії більшості», забезпечуючи дотримання конституційних обмежень навіть демократично обраною владою.

Верховенство права як конституційна цінність означає, що держава та всі її органи пов'язані правом і діють лише в межах повноважень, визначених конституцією та законами. Конституційний Суд України у Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 визначив верховенство права як панування права в суспільстві, що передбачає гарантування основних прав і свобод людини, обмеження державної влади, поділ влади, верховенство конституції [23].

Конституційні суди здійснюють «зважування» конституційних цінностей у випадках їх конфлікту. Наприклад, у справах про свободу слова суди мають знайти баланс між правом на вільне вираження поглядів і правом на захист честі та гідності. Федеральний конституційний суд Німеччини розробив доктрину «практичної конкордації» (*praktische Konkordanz*), згідно з якою конфліктуючі конституційні цінності мають бути оптимально узгоджені так, щоб кожна з них отримала максимальну реалізацію [24].

Отже, аксіологічний вимір конституційної юрисдикції полягає у захисті фундаментальних цінностей демократичної правової держави. Конституційні суди не є простими «юридичними машинами», що механічно застосовують правові норми, а виступають «хранителями конституційних цінностей», що забезпечують їх реалізацію та баланс у конкретних справах [2].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки:

Філософські засади конституційної юрисдикції формувалися протягом кількох століть під впливом фундаментальних ідей про природу права, державної влади та місце людини в правовому просторі. Концепції природного права (Г. Гроцій, Дж. Локк), суспільного договору (Ж.-Ж. Руссо, І. Кант), поділу влади (Ш. Монтеск'є), правової держави (І. Кант) та ієрархії правових норм (Г. Кельзен) створили теоретичне підґрунтя для виникнення інституту конституційного контролю.

Аксіологічний вимір конституційної юрисдикції полягає в захисті фундаментальних цінностей демократичної правової держави: людської гідності, свободи, рівності, справедливості, демократії та верховенства права. Конституційні суди виступають «хранителями конституційних цінностей», забезпечуючи їх реалізацію та баланс у конкретних справах. Людська гідність посідає центральне місце в системі конституційних цінностей і є основою всіх інших прав людини.

Філософські засади конституційної юрисдикції залишаються актуальними в сучасних умовах. Ідеї про природні права людини, верховенство права, поділ влади та захист конституційних цінностей є незмінною основою демократичної правової держави. Конституційні суди покликані бути надійними захисниками цих цінностей проти будь-яких загроз – від політичного свавілля до тиранії більшості.

Список використаних джерел

1. Грищук О. В. Конституційні цінності: філософські та судові аспекти: монографія. Вид. 2-ге доопрац. і допов. Київ: Ваіте, 2020. 529 с.
2. Грищук О. В. Філософія конституційних цінностей: аксіологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 35. Ч. 1. Т. 1. С. 19–23.
3. Савчин М. В. «Careless whisper» Конституційного Суду України та конституціоналізм. *Український часопис конституційного права*. 2020. № 4. С. 3–12. DOI: 10.30970/jcl.4.2020.4.
4. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. Київ: Український центр правничих студій, 2002. 300 с.
5. Марцеляк О. В. Конституційна реформа як важливий чинник конституціоналізації європейського курсу України. *Право України*. 2025. Вип. 3. С. 15–24. DOI: 10.33498/louu-2025-03-015.
6. Kelsen H. *Vom Wesen und Wert der Demokratie*. 2. Auflage. Tübingen: Mohr Siebeck, 1929. 120 S.
7. Grimm D. *Constitutionalism: Past, present, and future*. Oxford: Oxford University Press, 2016. 264 p.
8. Cappelletti M. *Judicial Review in the Contemporary World*. Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1971. 147 p.

9. Платон. Держава / пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ: Основи, 2000. 355 с.
10. Аристотель. Політика / пер. з давньогр. О. Кислюк. Київ: Основи, 2000. 239 с.
11. Гроцій Г. Про право війни і миру / пер. з лат. Київ: Юніверс, 2002. 736 с.
12. Локк Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. Київ: Основи, 2001. 265 с.
13. Монтеск'є Ш. Л. Про дух законів / пер. з фр. Київ: Дух і літера, 2018. 560 с.
14. Боден Ж. Шість книг про державу / пер. з фр. Київ: Дух і літера, 2012. 576 с.
15. Кант І. Метафізика моралі / пер. з нім. Київ: Юніверс, 2004. 464 с.
16. Гегель Г. В. Ф. Філософія права / пер. з нім. Київ: Юніверс, 2000. 329 с.
17. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (дата звернення: 20.11.2025).
18. Федеральний конституційний суд Німеччини: вибрані рішення / за ред. С. В. Шевчука. Київ: Реферат, 2018. 428 с.
19. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
20. Рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 року № 2-рп/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 47. Ст. 1798.
21. Case of Handyside v. the United Kingdom, Application no. 5493/72, Judgment of 7 December 1976. European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/> (дата звернення: 20.11.2025).
22. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 39. Ст. 2490.
23. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.
24. Hesse K. Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland. 20. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 1999. 348 s.

References

1. Hryshchuk, O. V. (2020). Konstytutsiini tsinnosti: filosofs'ki ta sudovi aspekty [Constitutional values: philosophical and judicial aspects] (2nd ed.). Kyiv: Vaite (in Ukr.).
2. Hryshchuk, O. V. (2015). Filosofiia konstytutsiinykh tsinnostei: aksiolohichnyi aspekt [Philosophy of constitutional values: axiological aspect]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. Series: Law, 35(1), 19–23 (in Ukr.).
3. Savchyn, M. V. (2020). “Careless whisper” of the Constitutional Court of Ukraine and constitutionalism. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 4, 3–12. <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2020.4> (in Ukr.).
4. Shevchuk, S. (2002). Osnovy konstytutsiinoi yurysprudentsii [Fundamentals of constitutional jurisprudence]. Kyiv: Ukrainian Centre for Legal Studies (in Ukr.).
5. Martselyak, O. V. (2025). Constitutional reform as an important factor of constitutionalization of Ukraine's European course. *Pravo Ukrainy*, 3, 15–24. <https://doi.org/10.33498/louu-2025-03-015> (in Ukr.).
6. Kelsen, H. (1929). Vom Wesen und Wert der Demokratie (2nd ed.). Tübingen: Mohr Siebeck.
7. Grimm, D. (2016). Constitutionalism: Past, Present, and Future. Oxford: Oxford University Press.
8. Cappelletti, M. (1971). Judicial Review in the Contemporary World. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
9. Plato. (2000). Derzhava [The Republic] (D. Koval, Trans.). Kyiv: Osnovy (in Ukr.).
10. Aristotle. (2000). Polityka [Politics] (O. Kysliuk, Trans.). Kyiv: Osnovy (in Ukr.).
11. Grotius, H. (2002). Pro pravo viiny i myru [On the Law of War and Peace]. Kyiv: Univers (in Ukr.).
12. Locke, J. (2001). Dva traktaty pro pravlinnia [Two Treatises of Government]. Kyiv: Osnovy (in Ukr.).
13. Montesquieu, C.-L. (2018). Pro dukh zakoniv [The Spirit of Laws]. Kyiv: Dux i Litera (in Ukr.).
14. Bodin, J. (2012). Shist' knykh pro derzhavu [Six Books of the Commonwealth]. Kyiv: Dux i Litera (in Ukr.).
15. Kant, I. (2004). Metafizyka morali [Metaphysics of Morals]. Kyiv: Univers (in Ukr.).
16. Hegel, G. W. F. (2000). Filosofiia prava [Philosophy of Right]. Kyiv: Univers (in Ukr.).
17. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1). Retrieved from <https://www.gesetze-iminternet.de/gg/BJNR000010949.html>
18. Shevchuk, S. (Ed.). (2018). Federal Constitutional Court of Germany: Selected Decisions. Kyiv: Referat (in Ukr.).
19. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, Art. 141 (in Ukr.).
20. Decision of the Constitutional Court of Ukraine of June 1, 2016 No. 2-rp/2016. *Official Bulletin of Ukraine*, 47, Art. 1798 (in Ukr.).

21. European Court of Human Rights. (1976). *Handyside v. the United Kingdom* (Application No. 5493/72, Judgment of 7 December 1976). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/>
22. Decision of the Constitutional Court of Ukraine of September 22, 2005 No. 5-rp/2005. *Official Bulletin of Ukraine*, 39, Art. 2490 (in Ukr.).
23. Decision of the Constitutional Court of Ukraine of November 2, 2004 No. 15-rp/2004. *Official Bulletin of Ukraine*, 45, Art. 2975 (in Ukr.).
24. Hesse, K. (1999). *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland* (20th ed.). Heidelberg: C. F. Müller.

Татарінов Р. В. Філософсько-правові засади становлення інституту конституційного суду в державах Європи

У статті досліджуються філософські засади становлення та розвитку інституту конституційних судів у державах Європи. Здійснено філософсько-правовий аналіз передумов виникнення та розвитку інституту конституційної юрисдикції в країнах Європи. Основна увага приділяється аналізу впливу основних концепцій філософії права, доктрин поділу влади та ідей конституціоналізму на формування сучасної моделі конституційного суду. Центральне місце в роботі посідає аналіз дискусії між Г. Кельзеном та К. Шміттом щодо визначення «Хранителя Конституції» (*Der Hüter der Verfassung*). Увагу приділено повоєнній трансформації європейського конституціоналізму, впливу «формули Радбруха» та переходу до матеріального розуміння права. Проаналізовано рецепцію європейської моделі в Україні та сучасні виклики, пов'язані з ризиками політизації конституційного судочинства. Зроблено висновок про вагомий вплив філософських ідей на ефективне функціонування інституту конституційної юрисдикції та актуальність подальшого дослідження у напрямі взаємодії доктрини і судової практики задля зміцнення принципів конституціоналізму в Європі.

Ключові слова: Конституційний суд, філософія права, конституційний контроль, європейська модель, аксіологія, конституціоналізм, поділ влади, правова доктрина, історія права, верховенство права, система судів, Ганс Кельзен, Карл Шмітт, негативний законодавець, правовий позитивізм, матеріальний конституціоналізм.

Tatarinov R. V. Philosophical and Legal Foundations of the Formation of the Institution of Constitutional Courts in European States

The article explores the philosophical foundations of the formation and development of the institution of constitutional courts in European states. It provides a philosophical and legal analysis of the prerequisites for the emergence and evolution of the institution of constitutional jurisdiction in European countries. Particular attention is devoted to examining the influence of key concepts of the philosophy of law, doctrines of the separation of powers, and ideas of constitutionalism on shaping the modern model of the constitutional court. The evolution of legal thought is analyzed, from the doctrine of parliamentary sovereignty and formal legalism to the establishment of the principle of the supremacy of the Constitution.

The institution of constitutional jurisdiction plays a crucial role in ensuring the supremacy of the Constitution and the protection of human rights in contemporary European states. The need to control public authority in order to prevent arbitrariness has been emphasized by thinkers throughout the history of civilization. A central place in the study is occupied by the analysis of the debate between H. Kelsen and C. Schmitt concerning the definition of the “Guardian of the Constitution” (*Der Hüter der Verfassung*). Particular emphasis is placed on the axiological aspects of the activity of constitutional jurisdiction bodies, which consist in guaranteeing the stability of the legal system, maintaining the balance of powers, and protecting democratic principles.

Attention is also given to the post-war transformation of European constitutionalism, the influence of the “Radbruch formula,” and the transition to a substantive understanding of law. The reception of the European model in Ukraine and contemporary challenges associated with the risks of politicization of constitutional adjudication are analyzed. The article provides a comparative overview of the historical stages of the emergence of constitutional courts in European states and their role in ensuring the rule of law and the protection of fundamental human rights.

The study employs comparative legal, hermeneutic, and historical-legal methods of analysis. The described criteria for the selection of sources make it possible to identify typical characteristics of the development of constitutional court models and their dependence on national legal traditions. The article outlines the main trends in contemporary European practice of constitutional review, particularly through the prism of the activity of the Constitutional Court of Ukraine and leading judicial institutions of EU member states.

It is concluded that philosophical ideas have a significant impact on the effective functioning of the institution of constitutional jurisdiction, and that further research into the interaction between legal doctrine and judicial practice remains highly relevant for strengthening the principles of constitutionalism in Europe.

Keywords: Constitutional court, philosophy of law, constitutional review, European model, axiology, constitutionalism, separation of powers, legal doctrine, legal history, rule of law, judicial system, Hans Kelsen, Carl Schmitt, negative legislator, legal positivism, substantive constitutionalism.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-450-458

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026